

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

DAVOR DUKIĆ (Zagreb – Filozofski fakultet)

KULTURA – ZAPOSTAVLJEN POJAM U POČECIMA MODERNE HRVATSKE ZNANOSTI O KNJIŽEVNOSTI

UDK 82.0
821.163.42.0

U problemskom je fokusu teksta prva faza moderne hrvatske znanosti o književnosti, tj. razdoblje od 1955. (prvi programski tekstovi Zagrebačke književnoznanstvene škole) do 1964. (knjiga A. Flakera i Z. Škriba *Stilovi razdoblja*), a temeljni je istraživački problem određenje mjesta pojma/koncepta kulture u tom razdoblju hrvatske znanosti o književnosti. U prvom se dijelu rasprave, nakon kratkog prikaza dominantnih teorijsko-metodoloških tendencija u onodobnoj domaćoj znanosti o književnosti, dolazi do očekivanog zaključka o slabim izgledima za razvoj modernog pluralističkog, antropološkog koncepta kulture u okružju prevladavajućeg imanentnog pristupa. Ipak, u radovima hrvatskih anglista, koji su stručnu javnost upoznavali i s kulturološki usmjerenim i politički angažiranim pristupima (L. Trilling, F. R. Leavis, R. Williams) te u interesu za trivijalnu književnost i masovnu kulturu u 1960-im godinama, čime se autor bavi u drugom dijelu rasprave, može se nazrijeti potencijalna alternativa dominantnom imanentizmu i estetičkom ekskluzivizmu. Za daljnju raspravu o razlozima očiglednog neuspjeha te alternative autor pri kraju rasprave nudi pet hipotetičkih polazišta.

137

I.

Pod pojmom »moderne hrvatske znanosti o književnosti« u ovom se tekstu razumije razdoblje od sredine 1950-ih do kraja 1980-ih godina. Tek se u tom vremenu teorija književnosti (u početku shvaćena kao metodologija interpretacije i metodologija književne povijesti) pojavljuje u Hrvatskoj kao posebna grana proučavanja književnosti. Štoviše, i sam pojam znanosti o književnosti etablirao se tek tada, kad se vjerovalo da široko prihvaćena paradigma unutrašnjeg/imanentnog pristupa osigurava novoj disciplini

znanstvenu autonomiju: književni tekst kao distinktivni objekt istraživanja, stilistička interpretacija kao distinktivna metoda, objektivna estetička evaluacija kao distinktivni cilj. Prethodno razdoblje, koje je počelo u 1870-im godinama, a trajalo do Drugoga svjetskog rata, bilo je, naime, obilježeno prevlašću takozvane pozitivističke književnopovijesne paradigme. U tom su razdoblju pokrenuti studiji književnosti na Sveučilištu u Zagrebu (od samog početka 1874. slavistika i klasična filologija, a do kraja stoljeća još i germanistika i romanistika), a istraživačka se praksa uglavnom vodila pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti (časopis »Rad JAZU« pokrenut 1867. godine, edicija »Stari pisci hrvatski« 1869, a časopis »Građa za povijest književnosti hrvatske« 1897. godine). U proučavanju književnosti dominantni su poslovi bili: istraživanje biografije pisaca, filološka analiza tekstova i tekstološka priprema kritičkih izdanja. Sve su te »pomoćne discipline« trebale pribavljati građu i uvide na temelju kojih bi se izgradila pouzdana sinteza povijesti nacionalne književnosti, što je bio i krajnji cilj pozitivističke paradigme.¹

138

Između ta dva velika razdoblja proučavanja književnosti – tradicionalne povijesti književnosti i moderne znanosti o književnosti – stoji jedan kratak i do danas slabo istražen period od sedam-osam godina, u kojem je pod sovjetskim utjecajem vladala varijanta marksističkog shvaćanja književnosti, što su je autori koji su predmet ove studije i ujedno njezini najljući protivnici nazivali »vulgarnim sociologiziranjem«.²

Ovaj se tekst usredotočuje na prvu fazu moderne hrvatske znanosti o književnosti, odnosno na period od 1955, kad su publicirani prvi programski tekstovi takozvane Zagrebačke škole, do 1964, kad su Aleksandar Flaker i

¹ Iz vizure moderne hrvatske znanosti o književnosti 1950-ih godina pozitivistička je povijest književnosti shvaćana kao predznanstvena faza u povijesti proučavanja književnosti. Takav je stav, čini se, tipičan za takozvane unutrašnje pristupe uopće: za, primjerice, ruski formalizam i američku novu kritiku (Biti 1997: 8).

² O hrvatskoj socrrealističkoj književnoj kritici i njezinim protagonistima kao što su M. Franičević, E. Šinko, J. Barković, I. Dončević, G. Gamulin, Ž. Jeličić i dr., koji su svoje tekstove uglavnom objavljivali u časopisima »Republika« i »Hrvatsko kolo«, vidi: Stanko Lasić: *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*, Zagreb 1970, str. 245–292; Aleksandar Flaker: *Partizanska slika svijeta*, »Forum«, XX/1981, br. 6, str. 897–910; Vojislav Mataga: *Književna kritika i teorija socijalističkog realizma*, Zagreb 1987; isti: *Književna kritika i ideologija*, Zagreb 1995; Krešimir Nemeć: *Socrealizam i hrvatski roman*. U: *Umijeće interpretacije: Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša*, ur. D. Fališevac i K. Nemeć, Zagreb 2000, str. 277–292. Jezik i argumenti kojim su se neposredni protivnici socrrealističke književne prakse u pedesetima razračunavali s njom, ostao je na snazi do danas; nepristrana kontekstualizacija i revalorizacija hrvatskog socrrealizma i njegove teorije i kritike još nije došla na red.

Zdenko Škreb, objavivši knjigu *Stilovi i razdoblja*, sastavljenu od njihovih već tiskanih temeljnih teorijskih rasprava, na neki način zaključili fazu konstituiranja moderne hrvatske znanosti o književnosti.³ Unutar naznačenog perioda objavljeno je 1961. i prvo izdanje sveučilišnog udžbenika *Uvod u književnost*, kao svojevrsna *summa* onodobnog književnoznanstvenog znanja.

Povijest hrvatske znanosti o književnosti u drugoj polovici 20. stoljeća bila je već više puta tema analitičkog znanstvenog razmatranja. Dominantne tendencije 1950-ih i 1960-ih godina već su dobro istražene i opisane (Užarević 1995; Flaker 1998; Oraić Tolić 2004; Kalinski 2004). Ova rasprava ima za cilj tek ponešto produbiti te spoznaje, i to u dvije važne točke:

1. u prikazu ukupnog područja interesa moderne hrvatske znanosti o književnosti u njezinoj prvoj fazi – riječ je, dakle, o opisu dominantnih tendencija, ali i rubnih pojava, te
2. u pokušaju objašnjenja dominantnih tendencija hrvatske znanosti o književnosti iz različitih motrišta.

Moderna hrvatska znanost o književnosti institucionalizirana je u 50-im godinama prošlog stoljeća: 1950. osnovano je Hrvatsko filološko društvo, a dvije godine kasnije njegova Sekcija za teoriju i metodologiju povijesti književnosti; prvi rezultati književnoteorijskog rada Sekcije publicirani su 1955. u zborniku *Pogledi 55*, a 1957. izašao je prvi broj časopisa »Umjetnost riječi«, koji je do danas zadržao status vodećeg hrvatskog književnoznanstvenog časopisa (Užarević 1995: 20). Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu napokon je 1956. osnovan studij komparativne književnosti, otprilike 20 godina nakon prve inicijative.⁴ Vodeće figure u prvoj fazi moderne hrvatske znanosti o književnosti bili su germanist Zdenko Škreb (1904–1985), rusist Aleksandar Flaker (1924) i kroatist Ivo Frangeš (1920–2003), a istaknut su doprinos dali i drugi stručnjaci za

³ Premda je između pojedinih jugoslavenskih književnoznanstvenih centara postojala živahna razmjena ideja, već je potkraj 1950-ih godina Zagreb istaknut kao centar stilističkih istraživanja u Jugoslaviji (v. Živković 1960). U tom se smislu sintagma »hrvatska znanost o književnosti« iz naslova ovog rada gotovo isključivo odnosi na Zagreb, u kojem su bile smještene sve onodobne institucije za proučavanje književnosti.

⁴ Ivo Hergešić (1904–1977), učenik Ferdinanda Baldenspergera i osnivač zagrebačke komparatistike, već je u tridesetim godinama bezuspješno pokušavao uvesti studij komparativne književnosti na Zagrebačko sveučilište. Vidi njegove programske knjige *Poredbena ili komparativna književnost* (Zagreb 1932) i *Uvod u predavanja iz poredbene književnosti* (Zagreb 1937), obje ponovno objavljene u: Ivo Hergešić: *Komparativna književnost*, Zagreb 2005.

različite pojedinačne filologije, primjerice, germanist Viktor Žmegač (1929), romanist Frano Čale (1927–1993), slovenist Fran Petrè (1906–1978) i dr. Temeljne postavke Zagrebačke književnoznanstvene škole, dobro poznate iz stručne literature, ovdje će se samo taksativno navesti:

1. Znanost o književnosti mora imati svoju vlastitu metodu i svoj vlastiti objekt. To je u skladu s onodobnim prilično ostrim disciplinarnim razgraničenjima; ideja transdisciplinarnosti tom je vremenu posve strana.
2. Polazište i cilj književnoznanstvene analize treba biti književni tekst, a ne njegov autor ili društveni kontekst. U tom smislu prava znanost o književnosti ne smije se svesti na biografizam i psihologizam – književna se djela ne smiju objašnjavati isključivo elementima biografije pisca kao građanske osobe, odnosno njegovom psihostrukturu. Isto tako, u znanosti o književnosti ne bi trebali vladati historizam i sociologizam, odnosno tumačenje književnosti kao izraza kolektivnih povijesnih i društvenih silnica. Stoga se shvaćanje znanosti o književnosti u Zagrebačkoj školi označava terminom *immanentizam*.⁵
3. Književni se tekst definira kao »umjetnost riječi« – odatle i naziv vodećeg hrvatskog književnoznanstvenog časopisa. Književnost je, dakle, shvaćena kao umjetnost, kao relativno autonomna duhovna djelatnost, koja nije samo (ili nije uopće) odraz svjetonazora, ideologije ili odnosa u ekonomskoj proizvodnji. Jedna od temeljnih zadaća koje si je hrvatska znanost o književnosti postavila u svojoj prvoj modernoj fazi bilo je upravo estetsko vrednovanje književnih djela,⁶ za koje se vjerovalo da ga je moguće provesti »znanstveno objektivno«.⁷

140

⁵ Termin *immanentizam* za označavanje dominantnih tendencija u hrvatskoj znanosti o književnosti u drugoj polovici 20. stoljeća nedavno je uvela Dubravka Oraić Tolić (v. Oraić Tolić 2004). Svetozar Petrović (1931–2005) već je 1960. u nizu članaka objavljenih u časopisu »Književnik« za istu suvremenu pojavu upotrebljavao termin *unutrašnji pristup*, doslovan prijevod engleskog termina *intrinsic approach*. Zanimljivo je da je Petrović, u to vrijeme asistent na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u spomenutim člancima, naknadno objavljenima u knjizi *Kritika i djelo* (1963), pružio prvu sustavnu analizu i kritiku *unutrašnjeg pristupa književnom tekstu*, a time implicitno i kritiku Zagrebačke škole, o čemu će i ovdje još biti riječi.

⁶ »Aestetičnost«, odnosno nezainteresiranost za estetsku dimenziju teksta, osnovni je prigovor koji Ivo Frangeš upućuje stilistici Lea Spitzera i Giacoma Devota (Frangeš 1959:24, 30, 53, 59–66).

⁷ Tu je postavku o mogućnosti objektivnog estetskog vrednovanja kao zabludu unutrašnjeg pristupa posebno oštro kritizirao S. Petrović (1963: 30–31; 116–121).

4. Stil, shvaćen kao ukupnost svih književnih postupaka nekog teksta, najvažnija je kategorija Zagrebačke škole.⁸ Stoga je u 1960-im godinama Zagrebačka škola označena imenom Zagrebačka stilistička škola.
5. Ključna književnoznanstvena metoda bila je stilistička interpretacija nekog kanonskog književnog teksta. U prvih pet godišta u časopisu »Umjetnost riječi« publicirano je osam interpretacija kanonskih djela hrvatskih pisaca (A. Senoa, A. Kovačić, V. Vidrić, M. Krleža, D. Cesarić, A. G. Matoš, V. Nazor).⁹ Takve su interpretacije s jedne strane bile shvaćene kao kameni temeljci buduće imanentne književnopovijesne

⁸ Hrvatski su teoretičari književnosti bili, naravno, svjesni činjenice o postojanju različitih definicija pojmova »stil« i »stilistika«, no indikativno je njihovo stajalište prema tim razlikama. Tako, primjerice, Viktor Žmegač u tekstu *Stil u Uvodu u književnost* iz 1961. razlikuje tri smjera u stilistici: 1) Smjer koji autor naziva *monografskom stilistikom*, a čiji su glavni predstavnici L. I. Timofejev i L. Spitzer, zanima se za »pjesnikov lični stil«, koji shvaća kao jezični izraz piščeva psihičkog života. Takav pristup lako zapada u ahistoričnost, tvrdi Žmegač. 2) »Stilska epoha« osnovni je predmet i cilj proučavanja smjera stilistike koji pod utjecajem povijesti umjetnosti stil razumijeva kao »skladan zbir svih obilježja koje nam kazuju da umjetnina pripada nekom određenom kulturnohistorijskom razdoblju, nekoj epohi«. Taj pristup, po Žmegačevoj kritici, boluje od preopćenitih generalizacija i shematizma. 3) Treći smjer shvaća stil kao »jedinstvo pjesničkog djela«, a glavni su mu predstavnici E. Staiger i W. Kayser. Taj se smjer uspješno »otima utjecajima psihologije i kulturne historije«; u središtu njegova interesa nisu ni pisac ni epoha, nego pojedinačno književno djelo shvaćeno kao skladna stilska cjelina (struktura). Do spoznaja o stilu viših cjelina (opus, epohe) dolazi se isključivo analizom pripadajućih im pojedinačnih književnih djela). (Žmegač 1961: 506–516) U Žmegačevoj kritici prvih dvaju smjerova stilističkih istraživanja te u afirmativnom stavu prema trećem smjeru očituje se imanentizam hrvatske znanosti o književnosti 50-ih i 60-ih godina, odnosno njezinih svih šest bitnih postavki o kojima je riječ u ovom dijelu rasprave.

⁹ Z. Škreb: »Umjetnost riječi« [dalje u tekstu UR] I/1957, 1, str. 9–28; I. Frangeš, UR I/1958, 1, str. 29–46; Z. Škreb, UR I/1957, 2, str. 99–116; M. Engelsfeld, UR II/1958, 1, str. 19–32; Z. Škreb, UR II/1958, 2, str. 65–76; I. Frangeš, UR II/1958, 3, 4, str. 110–121, 163–170; R. Travinić, UR IV/1960, 2, str. 109–118; I. Frangeš, UR IV/1960, 3–4, str. 13–23. Ivo Frangeš je u drugom dijelu knjige *Stilističke studije* (1959) objavio tri teksta o stilu proze Giovannija Verge, a u trećem je dijelu knjige, osim već u »Umjetnosti riječi« objavljenih stilističkih studija o A. Kovačiću i A. G. Matošu, ponovno tiskao još i studije o I. Vojnoviću i M. Krleži, prethodno objavljene u drugim domaćim književnoznanstvenim časopisima. U prvom izdanju *Uvoda u književnost* Z. Škreb objavio je interpretaciju komedije Slavka Kolara *Svoga tela gospodar* (1961, str. 643–664). U časopisu »Umjetnost riječi« u razdoblju od 1962. do 1973. objavljeno je još devet tekstova, koji se mogu kvalificirati kao interpretacije pojedinih književnih djela, a zatim do 1983. više ni jedan. Josip Užarević također ističe kako interpretacijski boom nastaje u drugoj polovici 1950-ih godina i traje u 1960-ima, dok »krizni period« nastupa u 1970-ima i traje do početka 1980-ih, nakon čega opet slijedi novi interes za interpretaciju, kako praktični (P. Pavličić, V. Pavletić) tako i teorijski (Z. Kovač, G. Peleš) (Užarević 1995: 31–33).

sinteze,¹⁰ s druge pak kao primjeri za metodičku obradu književnih tekstova u gimnazijskoj i sveučilišnoj nastavi.¹¹ Sumnja u znanstvenu objektivnost i intersubjektivnu spoznajnu vrijednost stilističke interpretacije (iskazana, doduše, još u knjizi S. Petrovića!) prevladala je u Zagrebačkoj školi potkraj 1960-ih godina.¹² Dok je, primjerice, u prvom izdanju *Uvoda u književnost* čitav treći dio knjige bio posvećen interpretaciji (teorijsko poglavlje i interpretacije triju domaćih književnih tekstova), u drugom izdanju iz 1969. ostao je tek izmijenjeni teorijski tekst Z. Škreba *Metode interpretacije*, zapravo malo opširniji metodički naputak o interpretaciji književnog teksta s popisom dvanaest djela hrvatske, slovenske i ruske književnosti koja su dotad bila interpretirana u »Umjetnosti riječi« (str. 563–573). U trećem izdanju (1983) sličan se metodički naputak pojavljuje u zaključku, opet razmjerno kratkog, Škrebova teksta *Interpretacija* (str. 629–642), u kojem se u dužem prvom dijelu iznosi »povijest kritičkog vrednovanja« (interpretacije) od srednjeg vijeka i humanizma do J. Cullera, s posebnim naglaskom na E. Staigeru te polemici oko

¹⁰ Svetozar Petrović je istaknuo da su hrvatski predstavnici *unutrašnjeg pristupa (stilističke kritike)* imali za cilj stvaranje književnopovijesnih sinteza, ali da u tome nisu uspjeli (Petrović 1963: 41, 102). Zanimljivo je pritom da on *unutrašnji pristup (stilističku kritiku)* i *povijest književnosti* smatra srodnim granama subjektivnog, »neznastvenog« (time ne i manje vrijednog) proučavanja književnosti, za razliku od »objektivnih«, »znastvenih« teorije i metodologije proučavanja književnosti te egzaktnih pomoćnih disciplina poput tekstologije, »književno orijentirane filologije« i sl. (Petrović 1963: 133–134). Treba, međutim, istaknuti da je već Ivo Frangeš u analizi stilističke metode L. Spitzera ukazao na njezinu prikladnost interpretaciji pojedinačnih djela, ali i na njezinu neprimjenjivost u književnoj povijesti (Frangeš 1959: 35, 39). U novije je vrijeme A. Flaker ideju književne povijesti utemeljene na interpretacijama književnih djela nazvao »utopijskim projektom« (Flaker 1998:21). Uopće se opreka – analiza pojedinačnog djela / sintetski opis književnopovijesnog razdoblja – čini temeljnim aspektom za ocjenu intencija i postignuća Zagrebačke škole, no taj aspekt još nije dovoljno istražen.

¹¹ Ta pedagoška funkcija bila je u prvoj fazi moderne hrvatske znanosti o književnosti snažno prisutna, kasnije, međutim, sve više marginalizirana. Usp., primjerice, tekstove J. Derossija (UR II/1958, 2, str. 90–96), F. Grčevića (UR II/1958, 3, str. 133–135, UR III/1959, 1–4, str. 113–124), D. Rosandića (UR IV/1960, 1, str. 56–64) i S. Petrovića (UR VII/1963, 2, str. 93–100).

¹² Premda je Ivo Frangeš ostao jedan od najupornijih praktičara stilističke interpretacije, valja priznati da je još u počecima svoje karijere isticao da je stilistička kritika samo jedan od mogućih pristupa književnosti, a ne jedina moguća znanost o književnosti, kako je, po Frangešu, tvrdio Dámaso Alonso (Frangeš 1959: 11, 16).

različitih interpretacija Baudelaireova soneta *Les chats* (R Jakobson i C. Lévi Strauss / M. Riffaterre / R. Posner).¹³

6. Teorijski *background* Zagrebačke škole činili su onodobna njemačka stilistika/teorija interpretacije (Wolfgang Kayser, Emil Staiger) te 'no-vootkriveni' ruski formalizam. Zdenko Skreb i Aleksandar Flaker već su na početku rada Zagrebačke škole upoznali domaću stručnu javnost s njemačkom stilistikom i ruskim formalizmom, dok su Ivo Frangeš i Frano Čale kritički prikazali stilističke teorije D. Alonsa, L. Spitzera i G. Devota (UR I/1957, 2, str. 117–135; Frangeš 1957: 17–66).

II.

Razumljivo je da u dominantnim tendencijama Zagrebačke škole u 1950-im godinama, koje se mogu označiti ključnim pojmovima kao što su *imanentizam* ili *umjetnost riječi*, ima malo mjesta za moderan pluralistički, antropološki pojam kulture u smislu kompleksne (mahom simboličke) strukture koja može ispuniti funkciju objasnidbenog konteksta pojedinačnih praksi određene društvene zajednice u određenom povijesnom periodu. Stoga nije neobično da se, primjerice, u indeksu pojmova prvog izdanja *Uvoda u književnost* ne nalazi termin »kultura«.¹⁴

U prvoj fazi moderne hrvatske znanosti o književnosti moglo bi se možda u kategoriji »povijesnosti« raspoznati zamjenski pojam za »kulturu«. Od projekta sintetske povijesti nacionalne književnosti karakterističnog za pozitivističko razdoblje znanosti o književnosti nije se odustalo, ali, isto tako, nisu postojala ni gotova rješenja za njegovu provedbu. Tek će u 70-im godinama Aleksandar Flaker razviti koncept »stilskih formacija«, i to kao temeljni istraživački i deskriptivni koncept jedne relativno imanentne književne povijesti.¹⁵ Pored interpretacija pojedinih književnih tekstova upravo su

¹³ O promjenama Škrebova shvaćanja interpretacije, na temelju analize prvih triju izdanja *Uvoda u književnost*, v. Kalinski 2004.

¹⁴ U trećem izdanju (1983) zapravo i nema indeksa pojmova, dok se u indeksu pojmova četvrtog izdanja (1986) termin »kultura«, s atributima ili bez njih, spominje na 78 od ukupno 597 stranica, a pridjev »kulturni« nalazi se na 77 stranica te knjige. Isto je i u posljednjem, petom izdanju (1998). Ti podaci upućuju na novi, kulturalno usmjereni senzibilitet u hrvatskoj znanosti o književnosti u osamdesetim i devedesetim godinama.

¹⁵ Flaker definira stilske formacije kao povijesno nastala, najčešće nadnacionalna stilska jedinstva, koja se mogu rekonstruirati stilističkom interpretacijom srodnih književnih djela.

problemi određenja stilskih epoha u nacionalnoj književnosti bili glavna tema u časopisu »Umjetnost riječi« između 1957. i 1961. godine (ukupno šest tekstova o toj problematici, i to odreda o novijoj književnosti, odnosno o određenju romantizma, realizma, ekspresionizma i moderne).¹⁶

U drugom godištu »Umjetnosti riječi« objavio je Zdenko Škreb programski tekst *Teorijske osnove literarnohistorijske periodizacije* (UR II/1958, 4, str. 137–162). Tu je polemizirao sa, po njegovu mišljenju, strogo imanentnim shvaćanjem stilskih književnopovijesnih pojmova, što ga je Aleksandar Flaker iznio u svom tekstu *O realizmu* (UR II/1958, 2, str. 49–64). Škreb se, naime, u spomenutom tekstu zalagao za razumijevanje periodizacijskih pojmova književne povijesti kao koherentnih nizova stilskih crta koje daju jedinstvenu sliku o čovjeku, čime je već bio na tragu povezivanja povijesti književnosti s poviješću ideja te tako prešao granice strogo imanentnog pristupa, premda je u polazištu ostao književni tekst. Relativizirajući donekle Škrebovu kritiku Flakera, mora se primijetiti da ni sam Flaker nije prihvaćao ekstremno imanentno shvaćanje književne povijesti, kakvo je dominiralo ruskim formalizmom do 1927. Flakeru ni tada nije bila strana ideja kasnog formalizma (Jurij Tynjanov) o ovisnosti takozvanog književnog *niza* o neknjiževnim/socijalnim *nizovima*. Pritom je također važno napomenuti da u to vrijeme hrvatskim književnim znanstvenicima još nije bila poznata teorija književne povijesti praških strukturalista (Felix Vodička).

144

Unatoč dominirajućem imanentizmu u prvoj fazi moderne hrvatske znanosti o književnosti nije, dakle, teško prepoznati i stanovitu sklonost društvenom kontekstualiziranju književnosti. No neku magičnu formulu ili barem princip uzajamnog odnosa književnosti i društva u to je vrijeme uzaludno tražiti. Takozvano vulgarno marksističko sociologiziranje onodobne sovjetske znanosti o književnosti bilo je snažno kritizirano. Istodobno zagrebački su se književni znanstvenici stalno pozivali na marksizam, no čini

---

Stilske su formacije svojevrsni analogon marksističkom konceptu »društvenih formacija«; v. o tome: A. Flaker: *Stilske formacije*, Zagreb 1976, ²1986. Termin »stilska formacija« Flaker je, doduše, upotrijebio već 1958. u tekstu *O realizmu* (UR II/1958, 2).

¹⁶ F. Petrè, UR I/1957, 2, str. 81–98; A. Flaker, UR II/1958, 2, str. 49–64; V. Žmegač II/1958, 3, str. 97–109; D. Živković, UR III/1959, 1–4, str. 49–66; D. Mitrev, UR III/1959, 1–4, str. 67–75; A. Flaker UR IV/1960, 1, str. 14–34. Tom bi nizu, samo kao primjer problematizacije stilsko-periodizacijskog pojmovlja u ranonovovjekovnom razdoblju, trebalo pridodati i raspravu V. Žmegača *Manirizam ili marinizam?*, UR VI/1962, 1–2, str. 91–105. O stilsko-periodizacijskim pojmovima »romantizam«, »realizam« i »modernizam« raspravlja se i u trećem dijelu knjige *Stilovi i razdoblja* Škreba i Flakera (sva tri teksta tog dijela knjige napisao je A. Flaker).

se da je on za njih u drugoj polovici 50-ih godina bio tek prazna etiketa.¹⁷ Ta je etiketa često korištena u kritici zapadne, »građanske« znanosti o književnosti, i to čak i za autore koji su u hrvatskom književnoznanstvenom miljeu inače uživali status uvažanih autoriteta.¹⁸ Jesu li te marksističke opaske bile svjesne ili intuitivne, ili je samo riječ o taktičkom ustupku onodobnim centrima političke moći, iz današnje je povijesne distance teško prosuditi. U svakom slučaju, problemi povijesnosti književnosti ukazali su već u prvoj fazi moderne hrvatske znanosti o književnosti na granice strogo imanentnog shvaćanja književnosti.

III.

Postoje li u prvoj fazi moderne hrvatske znanosti o književnosti i stanovite rubne pojave, koje odstupaju od dominantnih imanentističkih tendencija? Ako se kao izvorna građa analizira prvih sedam godišta časopisa »Umjetnost riječi«, nailazi se na malo materijala koji se ne može klasificirati kao književna interpretacija ili kao razmatranje stilističko-književnopovijesne problematike. Ne računajući dva kraća teksta ovdje već više puta spominjanog Svetozara Petrovića, samo se u prilogima domaćih anglista mogu pronaći tragovi kritike imanentnog pristupa.¹⁹

¹⁷ Usp. Flaker 1998: 9.

¹⁸ Primjerice u recenziji dviju knjiga Wolfganga Kaysera iz pera Viktora Žmegača (UR IV/1960, 2, str. 108).

¹⁹ Petrovićev tekst *Totalnost metode ili kreativnost pristupa* (UR V/1961, 1–4, str. 21–25, referat s Trećeg kongresa Saveza slavističkih društava u Ljubljani u rujnu 1961. g.) zapravo je svojevrsna najava njegove knjige *Kritika i djelo*, koja će izaći dvije godine kasnije. Petrović spominje šest metoda (biografsku, psihološku, ideološku, sociološku, formalno-estetsku i imanentno-analitičku) te se u zaključku toga kratkog teksta zalaže za njihovu komplementarnost i hijerarhizaciju, ovisno o prirodi predmeta. Kao implicitna kritika suvremenog imanentizma može se razumjeti njegovo isticanje posebne važnosti sociološke i ideološke metode u suvremenoj književnoj kritici i povijesti književnosti. U drugom svom tekstu u »Umjetnosti riječi« (*Interpretacija u kritici i nastavi. (Tri problema)*, UR VII/1963, 2, str. 93–100; referat s Četvrtog kongresa Saveza slavističkih društava u Ohridu u svibnju 1963. g.) Petrović čak dekonstruira podjelu na unutrašnji i vanjski pristup književnosti, tj. dokazuje njezinu neodrživost; interpretaciju ističe kao osnovni postupak književnog kritičara i nastavnika književnosti (dakle, ne nužno i književnog povjesničara), te se, što je za povijest ideja o shvaćanju proučavanja književnosti posebno zanimljivo, pri završetku rasprave zalaže za pravo književnog kritičara i povjesničara književnosti na angažiranu kritičku misao koja prelazi okvire književne struke: »U našem poslu dovoljno je da učinimo samo jedan korak

Mira Janković, do 1957. anglistica na zagrebačkom, a od tada na zadarskom Filozofskom fakultetu, već je u zborniku *Pogledi 55* zbog jednostranog shvaćanja autonomije književnosti kritizirala glasovitu *Theory of Literature* Rennéa Welleka i Austina Warrena. Ista je autorica, također u prvom broju časopisa »Umjetnost riječi«, pod naslovom *Dijalektička metoda Lionella Trillinga* objavila opsežan prikaz knjige *The Liberal Imagination* (1951) američkog marksističkog književnog povjesničara Lionella Trillinga, koji je figurirao kao oponent imanentistički orijentiranom *New Criticism* (UR I/1957, 1, str. 47–66). Trilling je analizirao imaginaciju zla u modernom romanu, s osloncem na freudovsku psihoanalizu. Koncept kulture imao je značajnu ulogu u njegovu shvaćanju književnosti, koju je on uvijek razmatrao u odnosu na društveni kontekst i politiku. Trillingova knjiga nije, međutim, bila prevedena na hrvatski/srpski, niti su njegovo ime i njegovo shvaćanje književnosti našli mjesta u kasnijim tekstovima Zagrebačke škole.

Još je jedna zagrebačka anglistica, Sonja Bićanić, kritizirala imanentistička ograničenja američkog *New Criticism*. Američki književni znanstvenici zanemaruju kulturni kontekst, njihove su metode prikladne samo za modernu liriku, ne i za roman i dramu, tvrdila je S. Bićanić.²⁰

146

U trećem broju prvog godišta »Umjetnosti riječi« nalaze se jedan pokraj drugog dva teksta o engleskoj književnoj sceni. U prvom Miroslav Beker prikazuje takozvanu *Bloomsbury grupu* oko Virginije Woolf,²¹ dok u drugom Ivo Ćurčin recenzira knjigu Franka Raymonda Leavisa o romanopiscu D. H. Lawrenceu (*D. H. Lawrence, the Novelist*, 1955).²² Ta dva teksta nisu samo informativna nego i implicitno polemički obojena. Bloomsbury grupa i F. R. Leavis imali su dijametralno suprotne poglede na društvenu funkciju i estetsko vrednovanje književnosti, što se ponešto pojednostavnjeno može sažeti kao suprotnost između estetičkog elitizma i stanovite ravnodušnosti prema društvenom životu kod Bloomsbury grupe, s jedne strane, te visokog vrednovanja moralno i društveno angažirane književnosti kod Leavisa i njegovih pristalica, s druge strane. Za temu ove rasprave posebno je zanimljiva upravo potencijalna produktivna recepcija

---

pa da budemo i nešto možda više, nešto svakako drugo nego književni kritičari i nastavnici književnosti: da budemo, naime, tumači društvenoga zbivanja i učitelji morala, da budemo zagovornici ideja i podstrekači traženja istine.« (str. 100)

²⁰ Sonja Bićanić: *Nova kritika u Engleskoj i u Americi*, UR II/1958, 3, str. 122–132.

²¹ Miroslav Beker: *Estetika Bloomsbury grupe (Književni krug Virginije Woolf)*, UR I/1957, 3, str. 177–186.

²² Ivo Ćurčin: *D. H. Lawrence i Dr. F. R. Leavis*, UR I/1957, 3, str. 187–206.

Leavisovih pogleda na književnost. Njegovu knjigu *The Common Pursuit* (1958) u »Umjetnosti riječi« je recenzirao Miroslav Beker.²³ On je Leavisu, inače autoru knjige *Mass Civilization and Minority Culture* (1930), izrazito kulturološki orijentiranom povjesničaru engleske književnosti, samo godinu dana kasnije posvetio još jedan tekst u »Umjetnosti riječi«.²⁴ U trodijelnom pregledu Beker je najprije prikazao Leavisovu analizu i estetsko vrednovanje suvremene engleske lirike, zatim njegovu raspravu o engleskom romanu te napokon njegovu kritiku suvremene engleske masovne kulture. U tom trećem dijelu Beker je spomenuo i knjigu Raymonda Williamsa *Culture and Society* (1958), i to kao primjer modernoga ambivalentnog vrednovanja masovne kulture.

Masovna kultura, odnosno takozvana trivijalna književnost kao njezin sastavni dio, nije do tada u Zagrebačkoj školi uopće bila problematizirana. Prvi tekst o toj temi, zapravo izvješće o panel diskusiji *Takozvana zabavna književnost*, održanoj u prosincu 1963. u Sekciji za teoriju književnosti Hrvatskoga filološkog društva, objavljen je već u prvom sljedećem broju »Umjetnosti riječi« (UR VII/1963, 4, str. 333–343). Diskutanti (Viktor Žmegač, Zdenko Škreb, Fran Petre i Milivoj Solar) otvorili su, doduše, jednu posve novu temu, ali njihovi pogledi na književnost bili su još uvijek, kao i u 50-im godinama, ekskluzivno elitistički. U zabavnoj književnosti oni su vidjeli isključivo shematizam, jezično siromaštvo i glad za uzbudljivim sadržajem. Njihov je konačan zaključak bio: književna se znanost i dalje treba baviti prije svega estetski kanoniziranim djelima. Premda će do pravog otkrića *kulturalnih studija* (kao pristupa izrazito specijaliziranog za probleme popularne/zabavne književnosti i publicistike) u hrvatskoj znanosti o književnosti trebati pričekati još 40-ak godina, temu »trivijalna književnost« hrvatski će književni teoretičari i u sljedećim desetljećima relativno često problematizirati.²⁵

²³ UR VI/1962, 3, str. 190–192.

²⁴ Miroslav Beker: *Suvremeni engleski kritičar F. R. Leavis*, UR VII/1963, 3, str. 217–232.

²⁵ Čitav jedan broj »Umjetnosti riječi« bio je 1973. posvećen trivijalnoj književnosti (UR 17/1973, 3), s priložima Viktora Žmegača, Darka Suvina, Ljerke Sekulić, Mire Sertić i Zdenka Škreba. Vidi, između ostalog, i ove tekstove: V. Žmegač: *Književno stvaralaštvo i povijest društva*, Zagreb 1977, str. 157–215; Z. Škreb: *Književnost i povijesni svijet*, Zagreb 1981, str. 167–228; S. Slapšak (ur.): *Trivijalna književnost: zbornik tekstova*, Beograd 1987 (s priložima V. Bitija i Z. Škreba); M. Solar: *Postoji li trivijalna književnost*, »Republika«, 48/1992, 5–6, str. 75–91 i 7–8, str. 29–46.

IV.

Kako objasniti izrazitu sklonost imanentizmu i estetičkom ekskluzivizmu u počecima moderne hrvatske znanosti o književnosti?²⁶ Sljedećih se pet hipotetičkih odgovora, naravno, uzajamno ne isključuju.

1. *Kao posljedicu sukoba Tito – Staljin iz 1948. godine.* U literaturi se nailazi na postavku: imanentizam hrvatske znanosti o književnosti može se razumjeti kao odbacivanje takozvanog »vulgarnog marksističkog sociologiziranja« odnosno teorije odraza (Užarević 1995; Oraić Tolić 2004). Pritom se obično misli na već spomenutu socrealističku književnu kritiku, jer je književna praksa tog vremena proizvela značajan korpus neortodoksnih djela, koja su upravo bila na meti socrealističke kritike.²⁷ U tom bi smislu Zagrebačka škola bila na crti dominantnih, etabliranih ideoloških vrijednosti jugoslavenskog društva nakon Informbiroa, u kojem su se usuprot staljinizmu, državnom centralizmu i panekonomizmu teorije odraza proklamirali »antidogmatizam«, decentralizacija političkog upravljanja, autonomija estetskog čina, kreativni individualizam. Posljednje dvije vrijednosti neizostavan su dio gotovo svakog metateorijskog teksta o interpretaciji u hrvatskoj znanosti o književnosti 1950-ih i 60-ih godina; legitimnost različitih interpretacija istog književnog djela i imperativ estetske vrijednosti same interpretacije

148

²⁶ Čini se da je imanentizam u hrvatskoj znanosti o književnosti vladao i nakon 'zlatnog doba' stilističke kritike, sve do 1990-ih godina, no tad u svojoj strukturalističkoj fazi i s dominantnim interesom za stilske formacije (povijesno-poetološki pristup književnosti). Pravi antropološki zaokret nastupio je tek u posljednjem desetljeću; v. primjerice teorijske knjige poput: V. Biti: *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb 2000 (njemačko izdanje *Literatur- und Kulturtheorie: ein Handbuch gegenwärtiger Begriffe*, Reinbek bei Hamburg 2001); D. Duda: *Kulturalni studiji: isodišta i problemi*, Zagreb 2002; D. Šporer: *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame*, Zagreb 2005, te zbornike radova poput: Ž. Benčić, D. Fališevac (ur.): *Čovjek, prostor, vrijeme: kulturnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, Zagreb 2006; D. Oraić Tolić, E. K. Szabó: *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, Zagreb 2006; V. Žmegač: *Od Bauhauasa do Bacha: povijest njemačke kulture*, Zagreb 2006.

²⁷ Primjerice zbirka pjesama Vesne Parun *Zore i vibori* (1947), romani *Djeca božja* (1946) i *Osamljenici* (1947) Petra Segedina, *Četrnaest dana* (1947) Ervina Šinka, *Zimsko ljetovanje* (1950) Vladana Desnice. Više o tome u navedenim djelima V. Matage i u raspravi Krešimira Nemeca (2000). Govor Miroslava Krležu na Kongresu jugoslavenskih književnika u Ljubljani 1952 (objavljen u časopisu *Republika*, VII/1952, 10–11, str. 205–243), koji se obično smatra konačnim obračunom sa socrealističkom poetikom, zapravo je bio zahtjev za trećim putom »vlastite socijalističke književnosti i umjetnosti«, različitim od obiju ponuđenih krajnosti: istočnoeuropske »partijnosti« i zapadnoeuropskog »dekadentnog estetizma«. Taj bi se Krležin istup mogao, štoviše, tumačiti i kao težnja za 'istinskim' socijalističkim realizmom.

njihova su opća mjesta (usp., primjerice, tekstove Z. Škreba o interpretaciji u prva tri izdanja *Uvoda u književnost*).²⁸

2. *Kao teorijski mainstream*. Književna znanost na Zapadu, prije svega u Njemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama, bila je u 50-im godinama također imanentistički orijentirana, i u tom smislu Zagrebačka škola nije nikakva iznimka. Doduše, imanentizam je na Zapadu već bio star otprilike dva desetljeća i nalazio se u svojoj završnoj fazi.²⁹

3. *Kao slučajnost*. Zagrebačku je školu odnosno modernu hrvatsku znanost o književnosti utemeljio razmjerno malen broj snažnih osobnosti (misli se ovdje ponajprije na Z. Škreba, A. Flakera i I. Frangeša), koje su svoje poglede na književnost uspjele 'nametnuti' drugima. U krugu hrvatskih anglista, primjerice, nije bilo takvih pojedinaca koji bi slijedeći anglističku društveno (i marksistički) angažiranu znanost o književnosti (primjerice, jednog Lionela Trillinga, Franka Raymonda Leavisa, Raymonda Williamsa) mogli razviti jednu novu književnoznanstvenu paradigmu. Indikativan je pritom status Miroslava Bekera, profesora na Odsjeku za komparativnu književnost, koji je najveći dio svoje karijere proveo upoznavajući hrvatsku stručnu javnost s recentnim stranim (pretežito zapadnim) književnim teorijama. No njegova misija nikad nije prelazila granice kritičkog prikaza, ona nije imala za cilj stvaranje novih istraživačkih programa, pa ni kritiku domaće književnoznanstvene prakse. Takvu je zadaću zadao sebi Svetozar Petrović, i to još u vremenu kojim se ovaj tekst bavi. Upravo je fascinantno s koliko je informiranosti, analitičke promišljenosti i sustavnosti on već 1960. godine, tada kao 29-godišnji asistent komparativne književnosti, kritizirao *unutrašnji pristup* i njegovu primjenu u Zagrebačkoj školi. Čini se, međutim,

²⁸ Dubravka Oraić Tolić ističe, međutim, disidentski karakter Zagrebačke škole u 1970-im i 80-im godinama. Imanentni pristup Zagrebačke škole za autoricu jest izraz potrebe »da se nađe područje na kojemu će se u centralističkoj višenacionalnoj zajednici, kakva je tada bila Jugoslavija, neometano njegovati nacionalni identitet, ponekad i pod maskom znanstvene neutralnosti« (2004:23). Zagrebačka škola, odnosno Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kao jedna od najvažnijih nacionalnih disciplinarnih institucija tog vremena, bio je, prema D. Oraić Tolić, svojevrsna oaza idejne slobode u totalitarnom okružju vladajuće političke ideologije (isto, 24). Te postavke, oblikovane kao isječci memoarskih sjećanja u vremenu ideološki posve drukčije obojenom od vremena na koje se odnose, izlaze iz okvira ove rasprave i zahtijevaju ozbiljniju analitičku provjeru.

²⁹ Čini se da hrvatsku znanost o književnosti i inače obilježava plodna recepcija dominantnih teorijskih paradigmi u njihovoj zreloj fazi, sa zakašnjenjem od oko dva desetljeća: tako se imanentna metoda javlja u pedesetim godinama, naratologija u sedamdesetim i osamdesetim, a kulturalni studiji pri početku 21. stoljeća.

da Petrovićeva kritika nije u hrvatskoj znanosti o književnosti u 1960-im godinama naišla na veći teorijski i praktični odjek. To je zasad samo pretpostavka koju bi tek trebalo detaljnije ispitati, no za ovu je raspravu važno napomenuti da ni Petrovićev prijedlog nije pretpostavljao širu kulturološku kontekstualizaciju književnosti.³⁰

4. *Kao stanoviti nastavak filološke tradicije hrvatske znanosti o književnosti i kao posljedica nedostatka infrastrukture društvenih znanosti za istraživanje kulture.* Studij pojedinačnih (nacionalnih) filologija na Sveučilištu u Zagrebu bio je do 1960-ih godina prije svega usmjeren na standardni jezik, povijest jezika i povijest književnosti. Studij komparativne književnosti, kao potencijalna jezgra kulturološki orijentiranog istraživanja književnosti, osnovan je, kako je već istaknuto, tek 1956. godine. Sociologija se na Sveučilištu u Zagrebu mogla studirati tek 1963, a etnologija doduše već od 1923, no taj je studij dugo ostao konzervativan, u prvom redu usmjeren na tradicionalnu seljačku kulturu.³¹

5. *Kao izraz duba vremena.* Sa stajališta onodobne političke elite mogao bi se imanentizam i esteticizam na početku moderne hrvatske znanosti o književnosti shvatiti kao izraz građanskog intelektualnog elitizma/snobizma. Svojim odbacivanjem tadašnje sovjetske književne kritike i zapadnoeuropskom orijentacijom hrvatski književnoznanstveni imanentizam korespondira s dominantnim tendencijama u onodobnoj hrvatskoj umjetnosti,

³⁰ Temeljne bi se Petrovićeve postavke iz 1960/1963. dale ovako sažeti: *unutrašnji pristup književnosti* kao subjektivni pristup zapravo je oblik književne kritike primjeren analizi pojedinih književnih djela. On pretpostavlja i vrednovanje književnih djela, za što je nemoguće izgraditi objektivne kriterije. Isključiva usredotočenost *unutrašnjeg pristupa* na književni tekst temelji se na postavci o autonomiji književnosti, što u određenim povijesnim okolnostima može biti »pošten protest protiv njezine instrumentalizacije«, ali se načelno ne može braniti. Za znanost o književnosti »najplodnije je shvaćanje djela kao dijalektičkog jedinstva triju dimenzija, dimenzije pisca, dimenzije jezika i dimenzije čitaoca« (Petrović 1963: 71). Iz daljnjeg je Petrovićeva objašnjenja tog dijalektičkog jedinstva triju dimenzija razvidno da su i dimenzija čitatelja i dimenzija pisca na neki način upisane u sam tekst, pa bi se i njegov naputak za književnoznanstvena istraživanja možda mogao označiti kao blaža varijanta *imanentizma!* Svetozar Petrović je početkom 1970-ih napustio zagrebački Filozofski fakultet. U njegovoj je kasnijoj fazi interes za teoriju i metodologiju proučavanja književnosti zamijenio interes za formalna, mahom versološka, istraživanja književnosti.

³¹ Treba napomenuti i to da važna stručna literatura za razvoj modernog pojma kulture do 1970-ih godina gotovo da nije prevedena na hrvatski jezik: Wilhelm Dilthey uopće nije bio preveden (tek u 80-im godinama na srpski), Georg Simmel tek 1969. na srpski te u ovom stoljeću na hrvatski, Ernst Cassirer tek u 1970-im godinama, Sigmund Freud doduše već u 1930-im godinama, ali isključivo na srpski itd.

primjerice s pojavom apstrakcije u likovnoj umjetnosti (Grupa EXAT-51)³² i s modernističkim tendencijama književnog časopisa »Krugovi«, koji je 1952. pokrenula nova generacija pisaca (Flaker 1998: 7; Lasić 1970: 53–54).

Sve se ove (hipo)teze mogu, naravno, označiti upitnikom: one su pitanja na koja odgovore (možda) mogu dati tek buduća istraživanja.

Primljeno: 8. svibnja 2009.

LITERATURA

- Biti, Vladimir (1997): *Znanost o književnosti: Uvod u genezu i stanje pojma*, »Umjetnost riječi«, XLI (1997), 1–2, str. 1–25.
- Flaker, Aleksandar; Škreb, Zdenko (1964): *Stilovi i razdoblja*, Zagreb.
- Flaker, Aleksandar (1998): *Kopernikanski obrat ili o Škrebu osobno*. U: Škreb, Zdenko: *Književne studije i rasprave*, ur. A. Flaker, Zagreb, str. 5–21.
- Frangješ, Ivo (1959): *Stilističke studije*. Zagreb.
- Kalinski, Alma (2004): *Metodološki pristup Zdenka Škreba: tri izdanja njegova Uvoda u književnost*, »Umjetnost riječi«, XLVIII (2004), 2–4, str. 119–129.
- Lasić, Stanko (1970): *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*, Zagreb.
- Nemec, Krešimir (2000): *Socrealizam i hrvatski roman*. U: *Umijeće interpretacije: Zbornik radova u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangješa*, ur. D. Fališevac, K. Nemec. Zagreb, str. 277–292.
- Oraić Tolić, Dubravka (2004): *Aleksandar Flaker i Zagrebačka škola*. U: *Oko književnosti: osamdeset godina Aleksandra Flakera*, ur. J. Užarević. Zagreb, str. 21–38.
- Petrović, Svetozar (1963): *Kritika i djelo*, Zagreb.
- Užarević, Josip (1995): *Znanost o književnosti i teorija interpretacije*. U: *Trag i razlika: Čitanja suvremene književne teorije*, ur. V. Biti, N. Ivić, J. Užarević, Zagreb, str. 13–37.
- Živković, Dragiša (1960): *jugoslovenska nauka o književnosti od 1945 do danas*, »Umjetnost riječi«, IV (1960), 1, str. 3–13.
- Žmegač, Viktor (1961): *Stil*. U: *Uvod u književnost*, ur. F. Petrè i Z. Škreb, Zagreb, str. 501–562.

³² O ideološkim kontekstu hrvatske likovne umjetnosti 1950-ih godina v. raspravu Zvonka Makovića *Pedesete u Hrvatskoj: likovne umjetnosti, politika i društvo*. U: *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih: Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. K. Bagić, Zagreb 2008, str. 111–120. U 1960-ima Zagreb je postao središte međunarodnog umjetničkog pokreta Nove tendencije. Njegova angažirana ljevičarska orijentacija čini se da nije imala pandana u onodobnoj hrvatskoj književnoj proizvodnji i književnoj teoriji. O Novim tendencijama vidi izvrsnu monografiju: Jerko Denegri: *Umjetnost konstruktivnog pristupa: EXAT 51 i Nove tendencije*, Zagreb 2000.

Summary

CULTURE – A NEGLECTED TERM IN THE BEGINNINGS OF MODERN CROATIAN LITERARY STUDIES

The text focuses on the first phase of modern Croatian literary studies, specifically on the period from 1955 (first programmatic texts of the Zagreb Critical School) to 1964 (A. Flaker and Z. Škreb's *The Styles and the Periods*). Dominant tendencies in Croatian literary studies of the time are as follows: 1. limitation of the discipline (instead of interdisciplinary studies); 2. intrinsic approach; 3. aesthetic approach (literary text is defined as the »art of words«); 4. insistence on style (understood as the totality of all literary procedures) as the most important category of critical assessment; 5. stylistic analysis of a canonical literary text as the most important method of literary study; 6. contemporary German stylistics/ theory of interpretation (W. Kayser, E. Staiger) and the newly discovered Russian Formalism as the theoretical background. Such immanentist tendencies left little room for modern pluralistic, anthropological notion of culture. However, the first phase of modern Croatian literary studies saw some marginal phenomena which presented a divergence from the dominant immanentist tendencies. In some of their texts published in »Word Art« (»Umjetnost riječi«) Croatian scholars with background in English studies (M. Janković, S. Bičanić, I. Ćurčin, M. Beker) criticized the intrinsic approach (R. Wellek, A. Warren), introducing thus point of view based on the »extrinsic«/»cultural« approach (L. Trilling, F. R. Leavis, R. Williams). In late 1960s Croatian literary studies became receptive of the mass culture, more specifically trivial literature, which was predominantly assessed from the point of view of the old »stylistic«/elitist position. In the final part of the discussion the author offers five hypothetical footholds for the explanation of the dominance of immanentism and aesthetic exclusivism which is to be found in the beginnings of the development of modern Croatian literary studies: 1) political conflict between Tito and Stalin in 1948 (rejection of the reflection theory); 2) theoretical mainstream (late immanentism); 3) coincidence (a small number of eminent theoreticians »imposing« their view of literature); 4) continuation of the philological tradition of Croatian literary studies; 5) »The Spirit of the Times« (*Zeitgeist*) (immanentism/aestheticism corresponds to dominant modernist tendencies in the Croatian art of the time – EXAT-51 Group, literary works published in »The Circles« magazine).